

Едит Петровић

ПРОСЛАВА ИСПРАЋАЈА ЖЕНА У ВОЈСКУ

Резултати једне анкете

Испраћај у војску можемо најопштије дефинисати као комплекс традицијом утврђених образаца понашања, који настају као друштвени одговор на законом прописану обавезу и дужност служења војне обуке (с тим што је за жене још увек вољно одлучивање). Типолошки овај образац понашања спада у организоване, колективне, секуларне ритуале¹, при чему наглашавамо комуникацијску функцију ритуала, као преносиоца друштвене поруке на вербалном и невербалном нивоу². Пошто се ритуали који прате испраћај у војску налазе у функцији промене статуса („цивил — војник — цивил“), посматраћемо их у светлу опште теорије обреда прелаза, како ју је формулисао Ван Генеп, као и у разрађеним варијантама Лича и Тарнера³.

Предмет анализе је испраћај жена у војску, па се условно може говорити о „новом“ обичају, пошто су законске форме које претпостављају његово манифестовање, утврђене пре годину дана. Ми ћемо испраћај посматрати онако како се он формира у садашњем тренутку, а просторно ће бити обухваћена цела територија СФРЈ, без успостављања битније дистинкције на релацији село—град.

Чињенички материјал је био сакупљен техником анкете, што је утицало на његов карактер, као и на метод који је примењен у анализи грађе. Без обзира на све формалне недостатке ове технике⁴, она се показала као најадекватнија у почетној фази прикупљања података. Наиме, још увек је мала заступљеност жена у армијским редовима, па би директан разговор или посматрање на терену захтевали дуготрајније испитивање и сложенији начин рада. На овај начин је испитан релативно велики узорак, па је постојање обичаја верификовано квантитативно. Такође је било могуће испитати жене из различитих крајева СФРЈ, као и из различитих средина, добијајући тако широку скалу за процену манифестовања појаве

која се желела испитати. Чињеница је међутим, да су добијени подаци често штури и несвеобухватни, па стога изискују примену комбинованих техника, којима би се допунили.

Полазна претпоставка у раду је била, да се испраћај у војску код жена, као и код мушкараца, манифестује на одређеним нивоима и на одређене начине. Стога је из овога произишао и циљ рада, да се верификује постојање обичаја и да се објасне сви његови конститутивни елементи у светлу поменуте теорије.

Анализа садржаја грађе

Испитивање је обављено на територији СФРЈ, помоћу упитника, у групама од по 10 жена војника, уз сагласност и сарадњу Политичке управе Савезног секретаријата за народну одбрану. Узорак је репрезентативан, по низу критеријума, за контингент жена које се сада налазе на обуци и састоји се од 120 испитаница. Упитник је садржавао 21 питање, од којих пет општег карактера. Већина питања била је затвореног типа, да би се омогућила боља типологизација и бржа обрада података, уз могућност дописивања свог одговора. Поједина питања су била отвореног типа, тј. омогућавала слободне одговоре. Фреквенција одговора је израђена на основу понуђених одговора, а на неколико места смо ми издвојили категорије према типу одговора. На појединим питањима било је могуће заокружити више од једног одговора, па је у њима збир већи од 100.

Општи подаци се односе на професионалну и образовну структуру испитаница, као и на типове места становања према броју становника. Статусна структура није посебно испитивана, али је она утврђена законском одредбом, да се војни рок може служити од 18 до 27 година.

Из табеле 1. види се да је образовна структура веома хомогена, претежно се ради о завршеној основној или средњој школи, што укупно чини 94,1% од целокупног броја испитаних.

Таб. 1

ЗАВРШЕНА ШКОЛА

Од 4 до 7 разреда основне	0.0
Основна	21.6
Средња	72.5
Виша или факултет	3.3
Без одговора	0.8

Таб. 3

ВЕЛИЧИНА МЕСТА СТАНОВАЊА

Место до 500 становника	10.0
Место од 500 до 5.000 становника	21.6
Мањи град од 5.000 до 25.000 становника	27.5
Средњи град од 25.000 до 100.000 становника	22.5
Град преко 100.000 становника	9.1
Главни градови СР/САП	5.8
Без одговора	0.8

Таб. 2

ЗАНИМАЊЕ

Ученица	0.0
Студенткиња	11.6
Радница	38.3
Службеница	15.8
Незапослена	30.0
Без одговора	3.3

Таб. 4

ЗДРАВИЦЕ ДРЖЕ

Родитељи	8.3%
Пријатељи	6.6%
Комшије	1.6%
Чланови организација	4.1%
САДРЖАЈ ЗДРАВИЦА	
Жеље за здравље и срећу	19.1%
Жеље за примерно владање у војсци	31.6%
Изражавање поноса средине	6.6%
Шаљиве здравнице	2.5%
Патриотске здравнице	2.5%

Таб. 5

НАЗИВИ ЗА ПРОСЛАВУ ИСПРАЋАЈА

Банкет	6.6%
Испраћај војника	20.8%
Општајно вече	18.3%
Регрутно вече	1.6%
Испратница	1.6%
Класична музика	0.0%

Таб. 6

КОЛИКО ДАНА ПРЕ ОДЛАСКА У ВОЈСКУ
СТЕ ПРИРЕДИЛИ ИСПРАЋАЈ?

Месец дана	0.8%
Недељу дана	17.5%
Дан, два уочи одласка	70.8%
Без одговора	9.1%

Таб. 7

КОГА СТЕ ПОЗВАЛИ НА ИСПРАЋАЈ?

Само најближу родбину	35.8%
Ширу родбину	9.1%
Пријатеље, колеге са посла, из школе, са студија	74.1%
Без одговора	6.6%

Таб. 8

РАДЊЕ КОЈЕ ПРАТЕ ДОЛАЗАН УЗВАНИНА

Уручивање поклона	39.1%
Даривање новцем	85.0%

Таб. 9

ВРСТЕ ЈЕЛА И ПИЋА

Предјело, наресци, мезе	27.5%
Пите	10.8%
Супе	19.1%
Салате	26.6%
Печење, роштиљ	57.5%
Јела	20.0%
Торте, колачи	41.6%
Вино	56.6%
Пиво	18.3%
Ракија	25.0%
Шампањац	5.0%
Сонови	70.8%
Нестока пића	43.3%
Нафа	7.5%

Таб. 10

ВРСТА МУЗИКЕ КОЈА СЕ СЛУША

Изворна народна музика	25.0%
Модерна рок музика	10.0%
Новокомпонована	22.5%
Свана врста подједнако	41.6%
Без одговора	7.5%

Таб. 11

ОБИЧАЈИ КОЈИ ПРАТЕ ВЕСЕЉЕ

Даривање новцем и поклоница	57.5%
Играње кола и певање, прављење шале на рачун будуће „војничкиње“	41.6%
Без одговора	4.1%

Таб. 12

НАРАНТЕР НАРУЧИВАНИХ ПЕСАМА

Љубавне	19.1%
Патриотске	10.0%
Војничке	11.6%
С мотивом растања	5.0%
Остале	1.6%

Таб. 13

ТРАЈАЊЕ ИСПРАЋАЈА

Три дана	10.8%
Један дан	18.3%
Једно вече	53.3%
Остало	7.8%
Без одговора	8.3%

Таб. 14

БРОЈ УЗВАНИНА

Више од 100	1.6%
Између 50 и 100	40.0%
До 20	52.5%
Остало (неизразено)	4.1%
Без одговора	8.3%

Таб. 15

ИСПРАЋАЈ ПРЕМА МЕСТУ ОДВИЈАЊА

1. У кући стану	71.6%
2. У ресторану, кафани	10.8%
3. У радној организацији	12.5%
4. Остало	0.0%
5. Без одговора	2.7%

ПРИРЕЂЕН ЈЕ ДВОЈНИ ИСПРАЋАЈ

(1,2)	11.1%
(2,3)	6.9%
(1,3)	11.1%
Јављају се сва три места	1.3%
Само у радној организацији	6.9%
Само у ресторану/кафани	2.7%

Професионалну структуру карактерише велики број радница и службеница (укупно 54.1%), али је у узроку изражен и проценат незапослених. Типологизација према величини места становања показује да је већина испитаница из места од 5000 до 100.000 становника, што укупно чини 71.6% у функцији три обележја.

Треба напоменути да ови подаци немају конкретну примену у експликацији модела прославе испраћаја, али су индикативни у односу на остале статистичке податке који следе.

Да би се утврдио карактер испраћаја, као допунски параметар увели смо утврђивање места одвијања испраћаја. Показало се да се јављају три варијанте:

- а) испраћај приређен у кући (стану)
- б) у кафани (ресторану)
- ц) у некој од организација које су га приредиле (табела 15.)

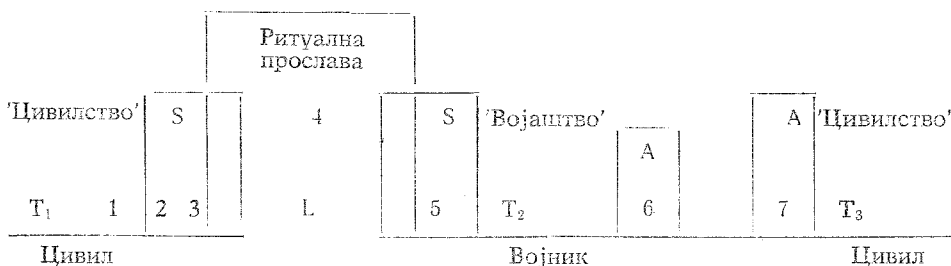
Ово је имплицирало утврђивање два нивоа манифестовања ритуала:

1. „Званични“ ниво коме припада трећа варијанта
2. „Спонтани“ ниво, коме припадају прве две варијанте.

Да би смо поставили прославу испраћаја жена у војску у општу шему испраћаја, како је она формулисана теоријом обреда прелаз⁵, потребно је да све елементе који чине модел, поставимо у дијахронијску структуру. Ти елементи су:

1. Пријављивање за војску
2. Регрутовање
3. Пријем (позив)
4. Прослава
5. Испраћај
6. Одсуство
7. Повратак

Прелаз се одиграва почевши од стања „цивилства“, преко ритуала који се дешавају у „интервалу друштвене безвремености“⁶, до стања „војаштва“, те поново у пређашње стање „цивилства“. Побројани елементи испраћаја постављени су у шему.

Овај модел упоредили смо са контролним материјалом, који обрађује одлазак мушкараца у војску⁷. Постављени модели се не разликују, осим што је одлука о одласку на војну обуку код жена вољни чин, а мушкарци подлежу законским обавезама. Међутим, упоредо са овим типом прелаз⁸ и промене статуса, код мушкараца се врши и прелазак из статуса „незрелости“ пре одласка у војску, у статус „зрелих“ по одслуженом року. Код жена војника се ово не може применити, вероватно зато, што војној обавези не подлежу **све** жене, па у том смислу нема изједначавања које би довело до утврђивања критеријума „зрелости“ на нивоу заједнице. С друге стране, жена јасно манифестује своју зрелост на биолошком плану, достизањем зрелости да рађа.

Ако се поново вратимо на приказану шему, нагласићемо да ће фокус овог рада бити само на прослави испраћаја у војску. Пошто су утврђена два нивоа манифестовања прославе (званични и спонтани), посебно ћемо описати и анализирати сваки од њих.

Дескрипција

А — „Званични“ модел се може поделити према месту одвијања церемоније на: а) прославу у оквиру организације

б) прославу у некој од војних установа, општини или месној заједници

а) За прву варијанту одлика је не тако званични тон који испраћај има. Приређује се мала закуска. Будућа „војнициња“ прима честитке сарадника и претпостављених. Том приликом држи се и краћи говор. Обично јој се обраћају директор или други претпостављени, речима: „Честитамо одлазак у војску са жељом целог колектива да будеш добар војник“. Држе се и здравице (табела 4.) у чијем садржају се увек наглашава осећање поноса заједнице.

б) Будући војници се позивају у неку од поменутих установа (организација) и том приликом неко од претпостављених одржи говор, „посвећеној групи“ се честита и упознају се са предстојећим дужностима.

Б — У „спонтаном“ моделу ће се обе варијанте посматрати заједно пошто су разлике незнатне. Називи који се у разним срединама употребљавају за испраћај, имају изражен карактер растанка (табела 5.), као што је рецимо назив „опроштајно вече“ или „испратница“. С друге стране истиче се свечани карактер називима „банкет“, „славље“. Када се прими позив, утврди се време за приређивање прославе (табела 6.). Позивају се пријатељу, колеге, ужа и шира родбина (табела 7.). Приликом доласка узваници честитају будућем војнику и члановима породице, те је дарују новцем и потребним предметима (табела 8.) Приређује се гозба, обично вечера, свечаног карактера, што закључујемо на основу количине и врста јела (табела 9.). Слуша се музика забавног карактера (табела 10.). Држе се здравице, обично их изговарају чланови породице или пријатељи уз жељу за успехом, срећом и здрављем (табела 4.). Присутни су песма, игра и шала на рачун будуће „војнициње“ (табела 11.). Наручују се песме преко радија или директно од „музике“ и оне су класификоване у табели по мотивима (табела 12.). Не врше се никакве апотропејске радње које би требало да заштите или обезбеде срећан повратак.

Интерпретација података

а) У овој варијанти јасно су изражени елементи фазе сепарације на манифестном нивоу. Експлицитна сврха прославе је да се означи задобијање новог статуса као и растајање са чланом колектива, чија промена статуса подразумева и стварни, привремени одлазак из заједнице. Елементи сепарације се на вербалном нивоу означавају садржином говора, здравица (табела 4.). На инструменталном нивоу, то је изражено строго утврђеним

статусима и подвојеном односу појединац — заједница. Наиме, будућа жена-војник и даље има свој цивилни статус (службеница, радница), али се у опхођењу и ритуалном понашању, заједница одваја од ње. То се види када неко од претпостављених честита у „име колектива“. На плану дубинске структуре лиминална фаза се означава елементима ритуалне симболике, као што су храна, пиће, шале, који врше хомогенизацију, тј. успостављање стварног заједништва,

б) У другој варијанти прославе „иницијантска“ група се специјално позива да би им се на нивоу друштва и заједнице исказао понос што ће служити у редовима армије и тиме постићи елевацију статуса. На експресивном нивоу изражена је сепарација (говор, честитања), а на инструменталном строга подвојеност групе у односу на заједницу у чије име им се обраћа појединац чији је статус у односу на њих јасно изражен. Свечани карактер прославе може се, осим у опхођењу, видети и у анализи семиотике простора, где већи простор (а оне су обично окупљене у некој сали), значи више званичности, док близина значи присност⁸. Јасна је намера заједнице да их на утврђен начин издвоји према задобијеном статусу. Лиминална фаза, као и обично, најбоље се види у дубинској структури. Група будућих војника, самим тим што је окупљена због истог мотива, бива изједначена по статусу у односу на остале чланове заједнице. Оне престају бити службенице, раднице, сестре, кћерке, већ се њихова идентификација врши на статусном нивоу. Представник структуре им се свима обраћа истим речима. На овај начин се међу чланицама групе успоставља *communitas*,⁹ који на површинском нивоу делује као рушење структуре, а на дубинском се јавља као уједначајући фактор, који управо обезбеђује њено функционисање. На манифестном нивоу фаза агрегације је слабо изражена упућивањем будућих војника у предстојеће задатке.

Е — Неформални ниво ритуалне прославе садржи много више конститутивних елемената и по својој структури је одређенији. Цела ова прослава би се могла сматрати маргиналним ритуалом, који се одвија у друштвеној безвремености, с тим што је фаза сепарације и овде уочљива на манифестном нивоу, пре свеса вербално, преко издвајања „другачијег“ статуса јединке у односу на заједницу, садржајем песама, говор, здравица, шала. На латентном нивоу лиминална зона се очитује преко ритуалне симболике, ритуалних порука. Елементи ритуала као што су гозба и алкохол (табела 9.) имају катарзично-екстатичко дејство, ту је затим игра, песма, шала (табела 11.), што све по Тарнеру представља елементе „обредне симболике“ која је типична за *communitas*:...“ ови елементи проузрокују размену између полова у којој се биолошке референце обогаћују, а нормативне пуне емотивним набојем...“¹⁰

Ови облици профилаксе треба да омогуће на нивоу појединца и заједнице, што безболнији прелаз (који увек потенцијално нарушава структуру), али како је већ речено, то привидно негирање правила структуре, заправо значи њено прихватање. У тој се равни крије и латентна функција ритуалне прославе испраћаја у војску. Како каже М. Даглас: „Што је мање строге структурираности, то је већа вредност незваничности...“¹¹

Изложена грађа и њена анализа показују грубу шему одвијања ритуала. Показали смо да се успостављена шема испраћаја као композитног

ритуала разликује од опште шеме обреда прелаза, јер прослава испраћаја има изражену само фазу сепарације и лиминалности, док је агрегација слабо манифестована само у једној варијанти. Она се јасно изражава касније у периоду који претходи повратку у стари статус. На „званичном“ нивоу изражене су само сепарација и лиминалност, што важи и за „спонтани“ ниво. Циљ рада је био да се анализом површинског нивоа открије дубинска структура обичаја, анализом елемената. Јасно су се показали већ утврђени облици маргиналних ритуала — безвременост и безстатусно стање. Интерпретација извесних података добијених анкетом морала је да изостане, а биће објашњена када се буде упоредила са „грађом“ добијеном другим техникама и методама рада.

Напомене

1. Преузето од М. Водопије — Матурирање као *rite de passage*, Народна умјетност XIII, Загреб 1976, 79.
2. Е. Лич — Култура и комуникација, Београд 1983, 18—19.
3. А. Van Gennep — *The Rites of Passage*, London 1960.; Е. Лич н. д., В. Тарнер — Друштвене драме и обредне метафоре, Градина 5—6 Ниш 1983, 24—50.; М. Даглас — Два тела, Градина 5—6, Ниш 1983.; Е. Лич — Два огледа о симболичком представљању времена, Градина 5—6, Ниш 1983.
4. Види В. Милић — Социолошки метод, Београд 1978, 481.
5. Е. Лич н. д., 119.
6. Е. Лич н. д., 54.
7. За ову анализу као контролна грађа коришћени су архивски подаци одељења за етнологију Филозофског факултета у Београду, сакупљени за време студентске праксе у периоду 1981—1983.
8. М. Даглас, н. д., 71.
9. В. Тарнер, н. д., 48.
10. М. Даглас, н. д., 73.